

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Könyvtártudományi és Informatikai Tanszék

Magyar Nemzeti Filmarchívum

SZAKDOLGOZAT

Pápainé Nyeste Györgyi

ELTE BTK

Informatikus könyvtáros

kiegészítő szak

Témavezető: Dr. Iván Géza tudományos főmunkatárs

2008.

Tartalom

BEVEZETŐ.....	4
ELŐZMÉNYEK.....	6
• A kezdetektől Balázs Béla tervéig.....	7
• Lajta Andor korai archiválásai.....	11
SZÍNHÁZTUDOMÁNYI ÉS FILMTUDOMÁNYI INTÉZET.....	13
• Megalakulás 1957.....	13
FILMTUDOMÁNY, FILMKULTÚRA, INTÉZET.....	14
• Filmtörténeti kutatások.....	14
• Filmművészeti Könyvtár.....	15
MAGYAR FILMTUDOMÁNYI INTÉZET ÉS FILMARCHÍVUM...	16
• A Filmarchívum feladatköre.....	16
KIADÓI TEVÉKENYSÉG.....	19
• Filmtörténeti munkák, fordítások.....	19
• Filmbarátok Kiskönyvtára sorozat.....	20
• A filmtudomány alkalmazott kutatásai.....	20
• Filmtudományi Szemle 1972-1985.....	21
• Filmévkönyv 1979-napjainkig.....	22
• Filmográfiák.....	23
A FILMKULTÚRA.....	26
FILMGYŰJTEMÉNY, FILMTÁR.....	28
A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN.....	29
• Közgyűjteményi státusz.....	29

MUNKACSOPORTOK.....	31
1. Magyar Játékfilmes csoport.....	32
1.1 Magyar némafilm gyűjtemény.....	32
1.2 Magyar hangosfilmek 1931-1945.....	32
1.3 Magyar játékfilmek 1945-től napjainkig.....	33
2. Híradó-és dokumentumfilmes csoport.....	34
3. Külföldi játékfilmes csoport.....	34
FILMMEGŐRZÉS, FELÚJÍTÁS.....	35
VIDEO-és DVD TÁR.....	36
FOTÓ-és PLAKÁTTÁR.....	37
SZAKKÖNYVTÁR.....	37
• Szolgáltatások.....	38
• Dokumentációs gyűjtemény.....	40
ISMERETTERJESZTÉS.....	41
• Filmklubok, Örökmozgó.....	41
NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK.....	42
LEGÚJABB KIADVÁNYOK.....	43
• Filmspirál, Moveast.....	43
• Mozgóképtár CD-Rom.....	43
ÖSSZEGZÉS.....	44
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	45

BEVEZETŐ

Akik kedvelik a művészeteket, és ezen belül a filmet, bizonyára egyetértenek velem abban, hogy a film ezer színben és millió árnyalatban tündöklő, szüntelen mozgásban lévő álomvilág. Álomvilág, mely szól az elsötétített nézőtérről, a vásznon megjelenő képről, a visszafojtott lélegzetről. És mégis: Nincs tökéletesebb eszköze az embernek a valóság visszaadására, mint a film. Hol ér véget az álom és kezdődik a valóság? Csaknem százéves az a gondolat, hogy meg kell őrizni ezeket a film által rögzített kincseket az utókor, gyermekeink számára is. A filmarchívumok erre hivatottak.

Szakdolgozatom témája a Magyar Nemzeti Filmarchívum története, melyben igyekszem bemutatni, hogy nálunk milyen erőfeszítések árán sikerült megalapítani az Intézetet, hogyan segítik az ott dolgozók, hogy az elmúlt század egyik nagyszerű és csodálatos vívmánya, a film, ne vesszen el, ne menjen tönkre.

Dolgozatom első harmadában a megalakulás előzményeiről írok. Arról az időről, amikor 1945 után az emigrációból hazatért Balázs Béla hiába sürgette egy nemzeti filmarchívum felállítását a filmek megőrzésére, sokáig nem talált meghallgatásra. A film megszületésétől kezdve több mint ötven évnek kellett eltelnie, hogy 1957-ben megalakuljon az Intézet. Az előzmények után a kezdeti évtizedek legfőbb tevékenységeiről a filmtörténeti és elméleti publikációk megjelentetéséről szólok, melyet az intézmény akkori elnevezése is kifejezett: Magyar Filmtudományi Intézet és Archívum. A nyolcvanas évek közepétől lett Magyar

Filmintézet, ekkortól elsősorban az archiválási tevékenység, a filmes és egyéb különgyűjtemények gyarapítása, felújítása és az ezekben őrzött értékeknek a terjesztése határozza meg az arculatát.

Az 1957-ben alapított Intézet tavaly ünnepelte 50. születésnapját. Fél évszázad egy intézmény életében viszonylag hosszú idő, különösen modern korunkban, amikor egymást érik az átszervezések, összevonások. Remélem nem kell hinni a szóbeszédnek, mely szerint az Intézetet is össze akarják vonni más nemzeti intézménnyel, mivel speciális gyűjtőköre semmi máshoz nem hasonlítható. Bízom benne, hogy az elkövetkező öven év további sikereket és eredményeket tartogat a Magyar Nemzeti Filmarchívum számára.

Végül, de nem utolsó sorban köszönetemet szeretném kifejezni Páldy Marikának, aki több évtizedig volt a könyvtár vezetője, és Berkes Ildikó igazgatóhelyettesnek, aki a Filmarchívum részéről segítette munkámat, valamint köszönettel tartozom konzulensemnek, Dr. Iván Gézának, aki hasznos és építő tanácsokkal látott el dolgozatom megírása közben.

A Magyar Nemzeti Filmarchívum az ország egyetlen filmes közgyűjteménye.

Keletkezésének évében, 1957-ben, nem folyt tudományos tevékenység a filmmel kapcsolatban, még kevésbé kutató munka. Még a filmkritikusok szakképzése is meglehetősen hiányos volt, hiszen sem az egyetemes filmtörténet filmjeit, sem magát a filmtörténetet nem volt módjuk megismerni. Ezen akart változtatni a Filmtudományi Intézet.

ELŐZMÉNYEK

A film születésekor – 1895. december 28-án - adva volt a hangosfilm, a plasztikusfilm és a színesfilm gondolata is. Az akkori kezdetleges technikai körülmények között Edison és mások is kísérleteztek már a hangosfilmmel. Többen, így Hollmann és D’Almeida, majd Lumiere a plasztikus filmmel. Ha lehetett volna, meg kellett volna oldani a színes film gyakorlati keresztülvitelét is. A kinematográfiának imént említett három történeti korszakához csatlakozik a negyedik tényező, a filmarchívum intézményének ügye. Filmtörténeti adatok utalnak arra hogy, a kinematográfia első kezdeti húsz évében, 1890-től 1910-ig, az emberi szenvedély egyik legszebb és legnemesebb módja kezdődött: a gyűjtési szenvedély. A mai filmarchívumok és filmmúzeumok alapjai e gyűjtési szeretet, szenvedély gyönyörű eredményei. Külföldi múzeumokban megtalálhatjuk a film feltalálási korszakának több alkotását. Egyes múzeumokban megőrizték a legkezdetlegesebb gyorslátógépeket, a rajzolt mozgókép korából megmaradt tárgyakat, Muybridge, Stampfer, Reynaud és mások kísérleteit a mozgáselmélet megvalósítására. Ezek az úttörő jellegű kinematografikus találmányok, eszközök, maradandó emlékei a mai filmarchívumok és filmmúzeumok filmtörténeti kiállításainak, bemutatótermeinek.

Amikor a film 1896-tól kezdődően világszerte elterjedt, megkezdődött a filmtörténeti emlékek gyűjtése, és elkezdődött a mai értelemben vett filmarchiválás ősi formája is, a filmszalagok gyűjtése. Sok külföldi filmarchívumban ma is megtalálhatjuk Edison, Lumiere, Jansen, Pathé, Gaumont és mások első filmfelvételeit vagy legalábbis másolatait.

Ezek a történelmi becsű filmemlékek a filmarchíválás ősei. Ezeket az emlékeket eltették a jövő számára kitűnően felszerelt, beépített, télen nyáron megfelelő hőmérsékletű termekben, tűzbiztosan elzárt szekrényekben, rekeszekben. Meg is maradtak az alkotó emberi elme legnagyobb dicsőségére.¹

A kezdetektől Balázs Béla tervéig

Magyarországon 1908-ban indult a Mozgófénykép Híradó című szaklap, mely a hazai filmgyártás híradásainak fontos orgánuma. Már az első számok egyikében Harkai Hirsch Zoltán szerkesztő figyelmeztet arra, hogy „az utókor számára gondosan meg kellene őrizni azokat a felvételeket, amelyek kortörténeti vagy történelmi vonatkozásúak, mert a történelmi hűséget semmi sem biztosíthatja jobban, mint a mozi.”² Három esztendővel később, ugyanezen hasábkokon tér vissza Harkai Hirsch Zoltán korábbi kezdeményezéséhez: "Budapest fő- és székesfőváros is rendezzen be egy ilyen filmtárat, amely kultúrhistoriai jelentőséggel bír és aránytalanul kevés költséget vesz igénybe.”³

¹ Lajta Andor: A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Budapest, 1953. Kézirat. 24 old.

² Mozgófénykép Híradó 1908. április 1.

³ A hannoveri filmtár és Budapest. In.: Mozgófénykép Híradó 1911. szept. 17.

Folytatódott ez a gondolatmenet 1912 őszén a Kinotechnika című szaklap hasábjain is, ahol Castiglione Henrik a balkáni háború kapcsán hívja fel a figyelmet a mozi jelentőségére és az archiválás szükségességére. "Az állami levéltárak egy külön részében kronológikus sorrendben hatalmas filmtetekercsek kerüljenek lajstromra, a jelen történelmileg fontos eseményeinek filmfelvételei, s külön szervezet gondoskodjon arról, hogy a politika és a nemzet életében előforduló feljegyzésre érdemes események felvételre kerüljenek."⁴

Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága az 1913 júniusi közgyűlésén napirendbe vette "egy fővárosi filmmúzeum " létesítésének javaslatát, ekkortól folyik a filmmúzeum megszervezése, mindenekelőtt "hadtörténeti" képek beszerzése kap hangsúlyt, de más jellegű filmekről sem feledkeznek meg az illetékesek⁵

1916 tavaszán Kármán Béla két cikkében is a filmmúzeum megvalósításának időszerűségéről ír. Beszámol arról, hogy a háború nagyban hátráltatja az archívum létrehozását, pedig a filmarchívum sokat tehetne Budapest külföldi megismertetésében.⁶

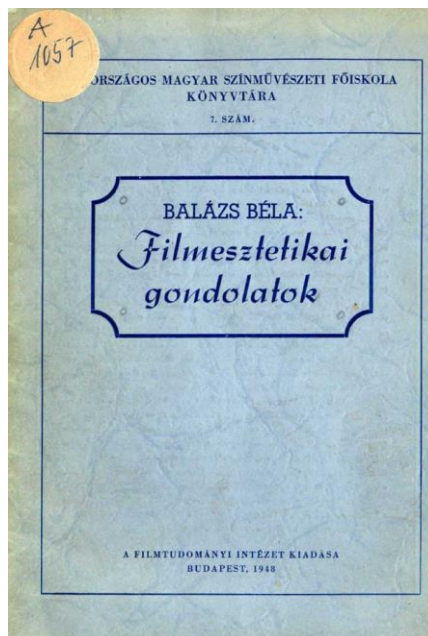
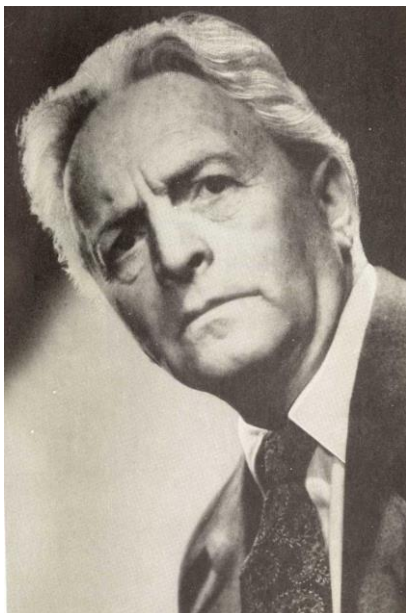
Nem változott a helyzet gyökeresen 1931-re sem, amikor a Németországban lévő Balázs Béla a Filmtechnik cikkírójaként egy hangosfilm archívumért emelt szót. „A némafilmekre vonatkozólag az archívum létrehozásával csaknem elkéstünk. Ami ezáltal már veszendőbe ment, arra nincs magyarázat. De a hangosfilm termékeinek sajátos szempontú összeválogatása még megoldható. E gyűjteménynek, folyamatosan kiegészítve, mindig időszerűként a fejlődés jelen állapotát kell ábrázolnia. Ezeket pontosan be kell sorolni miként a könyvtárban, azon területek szerint, amelyekben különleges teljesítményt mutatnak. Pontos leírással és a teljesítmény méltatásával kell a katalógusnak lehetőséget adni a látogató számára , hogy azonnal föllelje azt, ami őt különösen érdekli.”⁷ Balázs Béla nevéhez fűződik a művészi igényű filmkritika megteremtése, elsőik között hirdette a film önálló esztétikájának gondolatát, a filmesztétika egyik világszerte elismert, kiváló tudósa. Ausztriában, Németországban és a Szovjetunióban is élt, dolgozott.

⁴ Castiglione Henrik: A kino In. Kinotechnika 1912. nov. 1.

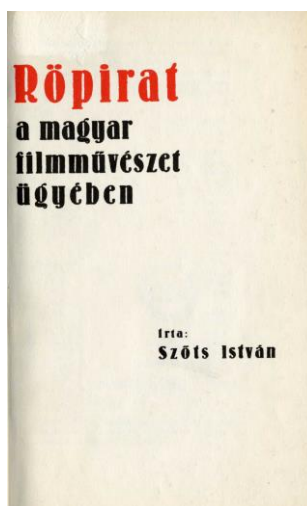
⁵ Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága 1913-ban tartott közgyűléseinek jegyzőkönyvei. Budapest Székesfőváros kiadása In.: Köhāti Zsolt: Film tudomány Intézet. Bp. MNFA, 2002. Kézirat

⁶ Kármán Béla: A filmmúzeum. Mozgófénykép Híradó. 1914. július 19.

⁷ Béla Balázs: Schriften zum Film. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984. 376 old.

Miután Németországból nem sokkal cikkének megírása után a Szovjetunióba távozik, Hitler hatalomra jutása nem teszi lehetővé visszatérését. Magával viszi azonban, és érleli tovább a filmarchívumról vázolt gondolatait. Áthúzódik a második világháború utánra a filmarchívum létrehozásának ügye. Szóts István filmrendező *Röpirat a magyar filmművészet ügyében* című munkájában leszögezi, hogy: „Feltétlenül szükséges egy filmtéka felállítása, ahol a néma filmektől a legújabb filmalkotásokig rendelkezésre állnak és vetíthetők a filmek. Filmkönyvtár és szakfolyóiratgyűjtemény is könnyebben berendezhető, mert sajnos, a film egész eddigi irodalma pár könyvespolcon elfér...”⁸

⁸ Szóts István: *Röpirat a magyar filmművészet ügyében*. Budapest. Független nyomda, 1945. 87 old.

Vidacs Aladár A film és népművelés című kötet bevezetőjében Bisztray Gyula miniszteri osztálytanácsos írja: „Az egész kormányzat segítségét várjuk ahhoz, hogy a pusztán tömegszórakoztatásra berendezkedett és szinte kizárólag anyagi érdekeket szolgáló mozik mellett legalább ugyanilyen megbecsülésben támogatásban és istápolásban részesüljenek a magasabbrendű nemzetnevelő feladatokra hivatott népművelési filmek is.”⁹

Vidacs szerint a népművelés filmje feltétlenül magyar vagy legalább magyar vonatkozású. A pedagógiai célzat mellett a nemzetpolitika és társadalmi feladatok is előtérbe kerülnek, melyeknek megoldásával a nemzetet egy testté lehet összeforrasztani. „A népművelő filmet tehát nemcsak oktatás céljaira alkalmazzuk: kedélyképzésre, az érzelmvilág és az erkölcsi felfogás ápolására alkalmas játék- vagy rövidfilmek legalább olyan fontosak a népművelés terén, mint az ismeretközlő filmek.”¹⁰

A szovjet emigrációból hazatért Balázs Béla már 1948-ban kezdeményezte a Filmtudományi Intézet létrehozását, de az Ő vállalkozása sem járt több sikerrel. Nagyon lassan alakult a Filmintézet, ekkor még a Színház- és Filmművészeti Főiskola keretein belül, párhuzamosan a Színházstudományi Intézet valamivel gyorsabb, szervezettebb és hatékonyabb fejlődésével. Balázs Béla így ír: „A filmművészet egészen új jelensége a kultúrtörténetnek és ezért új tárgya a tudományos kutatásnak. Az egyetlen művészet, mely a történelmi korban, a közelmúlt polgári korszakában keletkezett és ezért gazdasági, technikai, szociális, kulturális, ideológiai feltételei és körülményei tudományosan megállapíthatók. Ezért hipotézisek nélkül, tudományos szabadsággal elemezhetők.”¹¹

Balázs Béla azt is leszögezi, hogy a Filmtudományi Intézet feladatai közé tartozik egy filmtudományos szakkönyvtár és folyóirattár megszervezése, és egy nemzetközi filmfotóarchívum felállítása. A legfontosabb egy filmtéka - mely régi filmek gyűjteménye - alapítása és gyarapítása. Fontosak a cserekapcsolatok más országok filmtudományi intézetének filmtékáival. Filmszemináriumok keretében be kell mutatni a régi, klasszikus, ritkaságnak tekinthető műveket, ismertetni a nemzetközi szakirodalom és a sajtó eredményeit a szakmának és az érdeklődőknek. Fontos feladatnak vélte még a filmkultúrát terjesztő könyvek kiadását is. Lázás cselekvés jellemezte Balázs Bélának a Filmtudományi

⁹ Vidacs Aladár: A film és népművelés. Budapest: M.Kir. Orsz. Iskolánkívüli Népművelési Int., 1944. 3.old.

¹⁰ Uo., 4.old.

¹¹ Balázs Béla: a Filmtudományi Intézet kutatási területei és munkaköre. In.: A Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Szerk.: Szabó György. Budapest, 1982. 28-30. old.

Intézet létrehozására irányuló buzgólkodását, melyet 1949-ben váratlan halála akasztott meg. Halálának esztendejében a Színház- és Filmművészeti Főiskolán működő Filmtudományi Intézetet egy vezető és egy főtitkár irányította, két belső és tizenkét külső munkatárssal.¹² Ekkorra, - hála Balázs Béla erőfeszítéseinek -, a minisztériumi vezetés is belátta, hogy nem halogatható tovább az archívum létrehozása. 1949 decemberében a Népművelési Minisztérium Lajta Andort, a magyar filmtörténetírás egyik élő klasszikusát, kinematográfánk első évtizedeinek egyik jelentős kutatóját, a Filmkultúra című folyóirat, valamint az 1919 óta évente megjelenő Filmművészeti Évkönyv szerkesztőjét kérte föl a filmarchívum megszervezésére. Dokumentumgyűjteménye, kis példányszámban megjelentetett, vagy csak kéziratban ránk maradt számos tanulmánya nélkülözhetetlen kortörténeti forrás.

Lajta Andor korai archiválásai

Lajta Andor 1953-ban kelt emlékiratában képet ad a rá maradt örökségről. Magyarországon évtizedek óta szerepelt a filmvilág napirendjén, sőt azon túl is sokan, hosszú ideig foglalkoztak ezzel a nagyjelentőségű üggyel. Hogy ezt az intézményt 40-50 év alatt nem lehetett nálunk megvalósítani, annak meghatározó oka volt Magyarország helyzete 1914 óta. Az első világháború, a trianoni békeszerződés következtében beállott forrongó és nyugtalan állapotok, a társadalmi és gazdasági válság végzetesen hátráltatta a terveket, elhatározásokat. És amikor már úgy látszott, hogy a régóta óhajtott szép tervek megvalósulnak, ránk szakadt a hitlerizmus minden átka, minden szörnyűsége.

A fasizmus alóli felszabadulás első hónapjai, évei sem hozták meg a várva várt reményeket. Közvetlenül a harcok után szétszedték még azt a keveset is, ami a háború végén megmaradt, nem is beszélve arról a borzalmas csapásról, amely a magyar filmvilágot a budafoki filmraktár felrobbantásával érte. Kocsi- és vagonszámra adták el külföldre, vagy küldték el a selejtfilm-feldolgozóüzemekbe a még megmaradt filmkópiák ezreit és tízezreit. Elképzelhetetlen lopások, csempészések és tudatos megsemmisítések követték egymást. Így vall erről Lajta Andor: „Amikor 1949-ben azt a megtisztelő megbízást kaptam, hogy

¹² Karcsai Kulcsár István: Két álmodozó. In.: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Szerk.: Szabó György. Budapest, 1982. 23-25. old.

fektessem le a magyar filmarchívum és filmmúzeum alapjait, már csak filmtöredékek, maradékkópiák álltak rendelkezésre. Negatívumok ezrei pusztultak el. Kegyetlen szellemi gyilkosság korszaka volt ez, és még 1950 tavaszán is rendeztek film-autodafét a Magyar Híradó-és Dokumentum Filmgyár (HDF) udvarán, ahol a szó szórós értelmében sírgödröt ástak a halálra ítélt filmeknek. Ilyen és hasonló körülmények között természetesen nehezen indult meg a munka. Eleinte kettős munkát kellett végezni, archiválni és leltározni. Elsőnek a Magyar Film Iroda híradóit kezdtem archiválni. Fontos volt az 1923-1944 közötti korszak híradóinak átvizsgálása katalógizálása, elemzése részletes feldolgozása. Javában folyt ez a munka, amikor a HDF főosztályvezetője ill. későbbi igazgatója minden átmenet nélkül úgy rendelkezett, hogy hagyjam abba ezt a munkát és kezdjem archiválni az 1945 után megjelent különböző híradókat.”¹³

Az archivált filmeket igen primitíven berendezett, a tűzbiztonsági előírásoknak egyáltalán nem megfelelő raktárakban tárolták, ahol a filmek télen a nagy hidegben összezsugorodtak, nyáron pedig a nagy hőségben széttágtak. De más bajok is voltak, gyakoriak voltak a kópiacsonkítások, negatív eltűnések, úgyhogy a lelkiismeretes, komoly munka nevetségessé vált. Ilyen körülmények között három év alatt 4000 dobozban 800.000 méter filmet sikerült Lajta Andornak archiválni és feldolgozni. Legfontosabb célja, hogy a rendezőknek, operatőröknek, gyártásvezetőknek, íróknak és kutatóknak elfogadható segédanyagot adhasson. „Lelkileg felüdítő volt – írja emlékezésében-, amikor értesültem, hogy a népművelési minisztérium végre komolyan foglalkozik a Filmarchívum kérdésével. Sajnos a dilettantizmus sokféle fajtájába ütköztem. A legfeltűnőbb volt, a Pasaréten épített archívraktár szakszerűtlen felépítése és berendezése. Ki beszélt itt állandóan 18 fokos hőmérséklete tartott helyiségekről, boxokról, hol van itt a könyvtárszerűen helyesen felépített állvány-rendszer? Ha az építő meglátogatott volna valamilyen könyvtárat, mint a Széchényi, Szabó Ervin, vagy Egyetemi könyvtár, láthatta volna, hogy megközelítően hogyan kellett volna a Filmarchívum filmraktárát megépíteni, berendezni és az állványrendszert összeállítani.” ¹⁴ Az új filmraktár kicsinek és tökéletlennek bizonyult és ez az oka annak, hogy 9-10 hónap múltán még mindig tárolódik kb. 3500-3700 tekercs film a HDF raktárában. Időközben nem egy film megcsonkítva, megkurtítva került meg, vagy a

¹³ Lajta Andor: A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Bp. 1953. Kézirat 6. old.

¹⁴ Uo., 10. old.

filmeket elcserélték. A Pasaréten lévő szobák és vetítők és az ahhoz tartozó helyiségek egy ideig elegendők és célszerűek a Filmarchívum szempontjából, a tervezett Filmmúzeum nélkül. Az elsődleges feladat a Filmarchívum helyes, megfelelő kiépítése, mert ennek anyaga kellett naponta a filmgyártás és a tudományos kutatás részére. Bármennyire is szegényes még a Magyar Filmarchívum, azért már több tucat tanító és továbbképzésre alkalmas filmet lehetett összeállítani, hogy azokat akár magánvetítés, akár iskolai, tanfolyami vetítés keretében felhasználhassák. A filmarchívum tevékenységi körébe tartozott még a közönségnevelés is a film segítségével. Ebből a szempontból legfontosabb mód:

- filmművészeti előadássorozat rendszeresítése
- filmszemináriumi előadások és viták rendezése
- nyilvános filmelőadások
- nyilvános filmankétok
- szakmai kirándulások
- filmkönyvek, filmjegyzetek kiadása
- közvéleménykutatás
- az ifjúság filmkulturális nevelése
- az újságírók szerepe a filmkultúra terjesztésében
- a filmtudomány egyetemi oktatása ¹⁵

SZÍNHÁZTUDOMÁNYI ÉS FILMTUDOMÁNYI INTÉZET 1957

Lajta Andor célja az Emlékirat megírásával az volt, hogy kidolgozza a levegőben lógó magyar Filmarchívum alapvető feladatkörét, hogy a minisztérium, a filmgyártó körök, a filmművészet és filmtechnika dolgozói, a tudomány minden ágazatában megismerjék a Filmarchívum igazi arculatát, rendeltetését és célkitűzéseit.

1957-ig kellett várni, hogy Hont Ferenc vezetésével megalakuljon a Színháztudományi és Filmtudományi Intézet, amely végre gondozásba vehette a pasaréti filmgyár területén Lajta Andor által kialakított, ebek harmincadjára hagyott Magyar Állami Filmarchívumot, a

¹⁵ Lajta Andor: A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Bp. 1953. Kézirat 13-16. old.

nemzeti vagyont, a magyar filmek kópiáit és reprodukív anyagait. Az Intézet szó szerint a tűzből mentette meg azokat, mivel a gyári tűzoltók – az éghető nitrát alapanyagra hivatkozva –, tűzvédelmi okokból rendre selejtezésre ítélték az érdektelen filmeket, s így a gyűjteménynek pótolhatatlan veszteséget okoztak.¹⁶

Az a körülmény, hogy Magyarországon a nemzeti kultúra századokon át irodalomcentrikus volt, nem siettette a nemzet vizuális emlékezetének intézményes összegyűjtését. Az 1956-os forradalom leverése után, 1957-ben a népművelési miniszter 11-6-1957. Nm. számú rendeletére létrejött a Színház- és Filmtudományi Intézet Hont Ferenc vezetésével, aki mint színházi rendező és a színházelmélet kutatója mindig nagy ötletadó, tervező és nagy ábrándozó volt. Az Intézet megalapításával kétségtelenül a magyar filmtudomány és filmkultúra műhelyét, jelentős tényezőjét teremtette meg. A létrejött Intézet nagyon rossz körülmények között indult. Jelentős politikai és gazdasági feladatok álltak az ország előtt, amelyek mellett nem sok figyelem jutott egy ilyen kulturális intézetnek, anyagi eszközökből pedig szinte semmi. Az új intézménynek mindent akkor kellett megszerveznie: az archívumot, az ismeretterjesztést, a kiadást, a tudományos tevékenységet. Szakképzett emberekkel nem rendelkezett, a lassan gyarapodó filmtár és szakkönyvtár segítségével pótolták ismeretbeli hiányosságait. Sem a magyar, sem az egyetemes filmtörténet nem volt magyar nyelven elérhető. Nem folyt tudományos tevékenység a filmmel kapcsolatban. Sem a filmoktatásnak, sem a film ismeretterjesztésnek, sem a filmtudományi munkának nem voltak szakemberei, hiszen az egyetemes filmtörténet filmjeit, és magát a filmtörténetet sem volt módjuk alaposan megismerni.

FILMTUDOMÁNY, FILMKULTÚRA, INTÉZET

Filmtörténeti kutatások

Az 1958-as munkaterv a konkrét törekvésekről ad képet számunkra. Kutatócsoport létrehozása zajlik abból a célból, hogy a tudományos elmélet, művészetelmélet, filmtörténet területén megindulhasson a munka. Bíró Yvette vezetésével létrejön egy csapat, mely külföldi sajtóanyagok, szakkönyvek feldolgozására vállalkozik. A magyar filmtörténet felszabadulás utáni korszakának kidolgozása, ill. a magyar filmtörvény javaslatának

¹⁶ A Magyar Filmintézet filmtára. Szerkesztő: Pintér Judit Budapest: Magyar Filmintézet, 1990. 10 old.

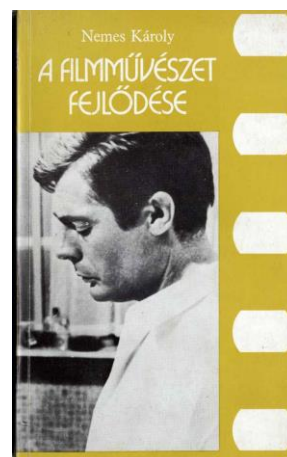
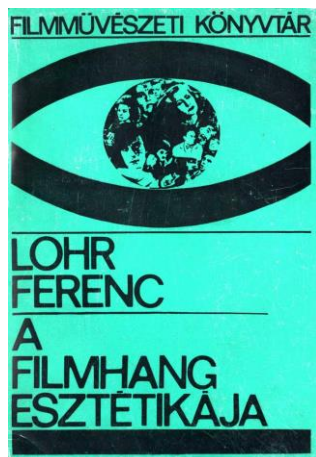
kidolgozása szintén a vállalt feladatok közé tarozik. Utóbbi megvalósulására több mint 45 évet kell várni, 2004-ben, már egy másik politikai-társadalmi struktúra valósítja meg.

Az ötvenes évek közepén az egyetemes filmművészetben is jelentős változások következtek be. A hagyományos filmművészeti ábrázolással szemben új törekvések jelentek meg. Ekkorra már a korábban létrehozott archívumok bázisán létrejöttek az első jelentős általános filmtörténeti feldolgozások, amelyek összegezték a tapasztalatokat, s ezzel mintegy elméletileg megjelölték a továbblépés irányát is. Ezért folyt kezdettől fogva kisebb-nagyobb lendülettel a tájékozódás, a filmszakirodalom jelentős műveinek beszerzése, magyarra fordítása és lehetőség szerint legalább szakmai közönségre számító kiadása. A magyar filmtudomány a hatvanas években több művet szentelt a kortárs magyar filmnek, de kitekintett az egyetemes filmművészetre és az ún. modern filmművészet keletkezésére és sajátosságaira is.

Elindult 1957-ben a *Filmművészeti tanulmányok* elnevezésű sorozat, amely csak két publikációt foglalt magába. Egyik *A filmművészet sajátossága* címet viselte, másik Nemeskürty Istvánnak 1961-ben megjelent *A mozgóképtől a filmművészetig* című könyve.

Filmművészeti Könyvtár

A *Filmművészeti Könyvtár* sorozatában több mint 70 kiadvány jelent meg, köztük alpművek, mint: Magyar Bálint: *A magyar némafilm története*; Hevesy Iván: *A némafilm egyetemes története*; Gró Lajos: *Filmesztétikai tanulmányok*; Lohr Ferenc: *A filmhang esztétikája*; Szalay Károly: *A filmkomikum anatómiája*; *A magyar film 1948-1963*; André Bazin: *Válogatott filmesztétikai tanulmányok*; valamint Kracauer, Vertov, Ejzenstein elméleti írásai.

Ahogy bővült az intézet filmállománya, úgy gyarapodott az erről való híradás. Megjelent 150 példányban egy filmkatalógus, ami az állományban őrzött filmek leírását tartalmazza.

MAGYAR FILMTUDOMÁNYI INTÉZET ÉS FILMARCHÍVUM

1959-ben a színházi és film részleg kettévált, Hont Ferenc a színháztudományi részleg vezetőjeként folytatta munkáját.

1959-től Berkesi András író lesz a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum vezetője. Abszolút megbízható, az Államvédelmi Hatóság megszüntetésekor őrnagyi rangban szolgált. Gazdasági területeken szerzett vezetői tapasztalatokat.

A Filmarchívum feladatköre

Az új intézmény a Művelődésügyi Minisztérium Filmfőigazgatóságának közvetlen irányítása alá került. A Filmfőigazgatóság 69 219/1959. számú rendelete a filmnegatívumoknak az Intézet számára történő átadásáról szólt. A forgalmazó –MOKÉP - kötelessé vált az új magyar nagyjátékfilmek „legjobb állapotban maradt” normál dubpozitívjának a bemutatástól számított két éven belüli díjmentes átadására.¹⁷ Ugyanígy valamennyi új magyar dokumentum-, népszerű-tudományos, riport és oktatófilmből egy „legjobb állapotban maradt” pozitív kópia átadását határozták meg. Minden filmműfaj szöveganyagát (filmnovella, irodalmi és technikai forgatókönyv, szövegekönyv, híradószöveg, dialóglista) szintén át kellett adni a Filmtudományi Intézet archívumába.

A művelődésügyi miniszter 163/1960. (M.K. 16) M.M. számú rendelete szólt a Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum feladatköréről és szerkezetéről.

A Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívumnak vállalnia kell:

- Tanulmányozza a szocialista és a szocializmust építő országok filmművészeti tevékenységének elméletét, gyakorlatát, kutatja a tanulságok alkotó alkalmazásának lehetőségét, figyelemmel kíséri a külföldi elméleti, módszertani és történeti kutatást.

¹⁷ Magyar Országos Levéltár (MOL) XXVI-I_23. 4. In.: Köhádi Zsolt: Film, tudomány, Intézet. Kézirat, Bp.: MNFA, 2002.

- Figyelemmel kíséri a filmek hatását a tömegekre, tudományos megalapozottságú reprezentatív felméréseket és közvéleménykutatásokat szervez e téren, s ezek eredményeit feldolgozza.
- Kidolgozza a film elméleti, módszertani, történeti kérdéseit, összegyűjti, megőrzi és rendszerezi a magyar filmművészet múltjának értékeit, a hazai és külföldi filmalkotásokat s az ezekkel kapcsolatos dokumentációkat.
- A kutatómunka eredményeinek hozzáférhetővé tétele, valamint a filmkultúra színvonalának, társadalmunk művészeti igényességének fokozása érdekében szakirodalmi tevékenységet fejt ki, folyóiratot és egyéb sajtótermékeket ad ki, szorgalmazza hazai filmművészeti termékeink folyamatos bírálatát és abban maga is tevékenyen részt vesz.
- Ismeretterjesztő és népszerűsítő munkával, szemléltető kiállításokkal, filmmúzeumaival, bemutatásra kerülő archivált filmekkel a dolgozók érdeklődését és igényét a filmművészet igazi értékei felé irányítja.
- A társadalmi haladás előmozdítása érdekében, a társadalmi szervezetek, művelődési otthonok keretében működő filmművészeti és filmamatőr körökben a haladó művészi filmek, a filmművészet kiemelkedő alkotásainak megismertetésével terjeszti a magyar filmkultúrát, elősegíti a filmtörténetileg és esztétikailag művelt filmközvélemény kialakítását.
- A Magyar Tudományos Akadémia illetékes bizottságaival együttműködve nyilvántartja és segíti az Intézeten kívül folyó tudományos kutatómunkát.
- Részt vesz a nemzetközi filmtudományi szervezetek munkájában, intézi az archivált filmeknek nemzetközi megállapodások alapján történő megszerzését és bemutatását, közvetlen kapcsolatot tart a külföldi szakmai szervezetekkel.
- A Művelődésügyi Minisztérium részére filmtudományi kérdésekben véleményt nyilvánít.¹⁸

A Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum tudományos osztályvezetője 1960-tól Nemes Károly. Itt dolgozik Bíró Yvette, Taródi-Nagy Béla, tudományos főmunkatárs Molnár István és dr. Magyar Bálint. A gyűjteményi osztályt Kovács Ferenc vezeti, ő

¹⁸ Művelődésügyi Közlöny, 1960. aug. 1. 272-273 p.

irányítja az Intézet gondozásában működő Filmamatőr Klubot, egyszersmind ő volt a Filmtudományi Intézet párttitkára.

A felszabadulás utáni magyar filmművészet története megírásának előmunkálatait megkezdték, mint ahogy a magyar filmsajtóban és országos sajtóorgánumban megjelent valamennyi filmvonatkozású újságcikk cikcrepertóriumai feldolgozását. A Magyar Filmográfia két kötetét, az 1958-as, 1959-es anyagot készítették el.

„Az archívumi munka mégis súlyos nehézségekkel küszködik, kisfilmarchiválást a vágóasztal hiánya miatt csak keveset végezhettek, megérkeznek ugyan a magyar filmek kötelespéldányai, de ennek fejében a „szakszervezet, továbbá valamennyi bel- és külügyi szerv a mi példányunkat használja.”¹⁹

1963-ban „Filmoktatási tankönyv” munkálatai folynak főiskolai hallgatók képzése, a filmkultúra terjesztőinek továbbképzése céljából. 1963-tól már Újhelyi Szilárd igazgató felügyeletével a Filmkultúra című folyóirat nyomtatott változatának előkészületei is megkezdődnek.

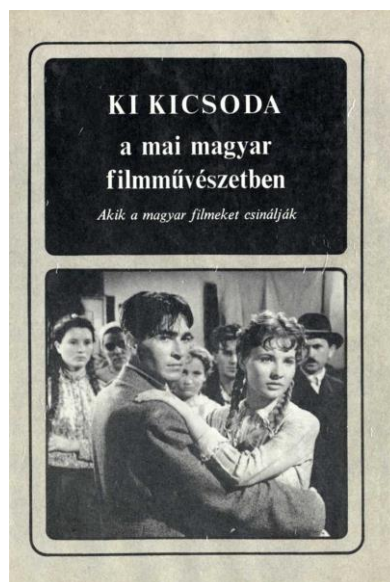
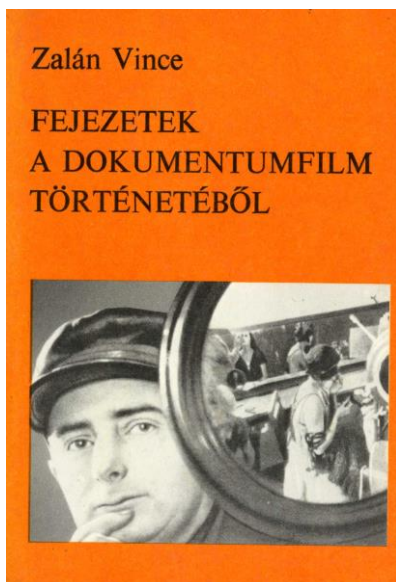
Császár Miklósné gazdasági vezető 1965-ös beszámoló jelentésében bizakodó önértékelés fogalmazódik meg: „Kilenc év után most érkezünk el oda, hogy az Intézet szubjektív és objektív erőit ténylegesen az alapító levélben foglalt feladatok megoldására összpontosíthatjuk.”²⁰ A magyar filmtudomány a magyar filmművészettel együtt nőtt fel. A háború után, a hatvanas években vált a magyar film az egyetemes filmművészet szintjét újból elérő, a valósággal való kapcsolatot megvalósító önálló, jelentős irányzattá. A magyar filmtudomány kitekintett az egyetemes filmművészeten belül az ún. modern filmművészet keletkezésére és sajátosságaira is. Az Intézetnek nagy szerepe volt a mozikba akkor még nem került jelentős alkotók és irányzatok, Bergman, Antonioni, Godard filmjeinek magyarországi bemutatásában a Filmmúzeumnak köszönhetően. Beszámoltak a filmművészeti kísérletezésekről, hiszen a modern filmművészet nem alakulhatott volna ki a film hőskorát, a nagysikerű filmeket meghaladó kísérletezések nélkül.

A Filmtudományi Intézet a hatvanas évek végén erősödött meg a vezetést, valamint az összegyűjtött film- és szakirodalmi anyagot illetően annyira, hogy vállalkozni tudott a magyar filmtörténet megírásának létrehozására. A meglehetősen kis létszámú, még tíz főt

¹⁹ Kőhádi Zsolt: Film, tudomány, Intézet. Budapest, MNFA, 2002. Kézirat

²⁰ Uo.,: Császár Miklósné gazdasági vezető 1965-ös beszámolója. MOL XXVI-I-23.

sem elérő filmtudományi kutatói csoport kezdte meg ezt a munkát. Ez a vállalkozás első szintű összegzése volt azoknak a tudományos eredményeknek, amelyekkel az Intézet magát a kutatást megalapozta.²¹

KIADÓI TEVÉKENYSÉG

Filmtörténeti munkák, fordítások

Megjelentek magyarul a lengyel Toeplitz és a francia Sadoul filmtörténetei, majd igen gondos, alapos kutatások nyomán megjelent 1966-ban a Filmarchívum gondozásában Magyar Bálint műve *A magyar némafilm története 1896-1918*, majd egy évvel később a folytatás, *1918-1931-ig*.

1967 januárjától Újhelyi Szilárd a Filmtudományi Intézet igazgatója, aki egyszersmind a Művelődésügyi Minisztérium Kiadói Főigazgatóságának vezetője is.

Papp Sándor - aki Filmfőigazgató a hatvanas években - lesz az Intézet vezetője 1969 és 1984 között. Ő úgy véli, a marxista esztétikának művészetnevelő, tudatformáló szerepet kell hirdetnie. Tanulmányában követelménnyé teszi a tudományos világnézet, a marxizmus-leninizmus elsajátítását, s leszögezi, hogy a művész mindig politikus is.²²

²¹ Nemes Károly: Egy filmtudományi műhely. In.: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum. Budapest, 1982. 35-55. old.

²² Papp Sándor: A magyar film 1945-1956 között. Budapest: Magyar Filmtudományi Intézet, 1980. 250 old.

Filmbarátok Kiskönyvtára sorozat

1971 őszén kezdett szorosabbá válni az Intézet kapcsolata a Népművelési Propaganda Irodával (NPI). A Filmbarátok Kiskönyvtára sorozat szerzőiről és a tartalomról az Intézet gondoskodott, a kiadás és forgalmazás folyamatát az NPI gondozta. A „zsebkönyvek” a kortárs magyar filmművészet ismert alakjait – rendezőt, színészt – népszerűsítették, de kitekintéssel voltak a világ filmművészetének hasonló személyiségeire is.

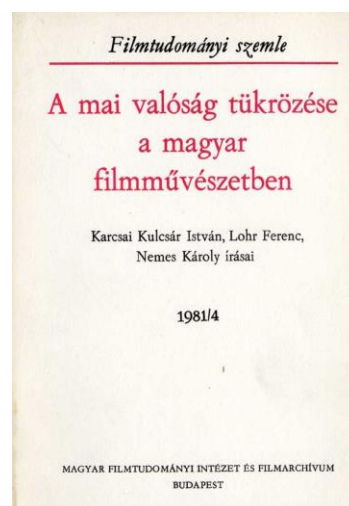
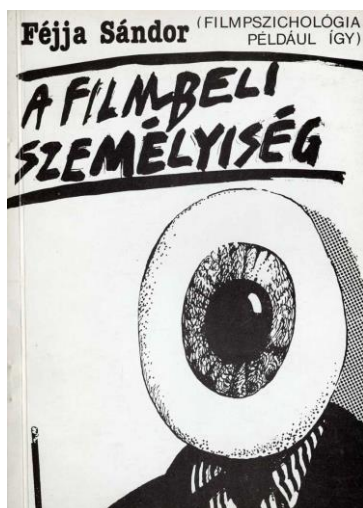

A filmtudomány alkalmazott kutatásai

A filmtörténet mellett filmesztétikai, filmelméleti és a filmtechnikai kutatások is jellemzőek voltak. A filmszociológia, filmpszichológia és filmhatás vizsgálatok kutatásai is az Intézet keretein belül indultak meg, a téma avatott ismerője Taródi-Nagy Béla. Nem csupán szakfolyóiratokban, hanem a legértékesebbek a Filmtechnika-Filmgazdaság című könyvsorozatban jelentek meg. Így pl. Kármán Róbert és Peregi Gyula: *A film és a mozi Magyarországon és Magyarország városi mozihálózatai* című kötetei.

Taródi-Nagy Béla reprezentatív felmérést végzett *Hol a helye a filmnek a társadalomban?* címmel, melyben a KSH támogatásával igen sok film hatását elemezte a legkülönbözőbb közönségrétegekben. A cél nem csak a pusztá megismerés volt, hanem e mellett olyan módszerek kidolgozása, amelyeket a forgalmazási és moziüzemi vállalatok saját apparátusukkal is végezhettek. Külön módszert fejlesztett ki a várható fogadtatás előrejelzése tekintetében. Egyebek mellett Kovács András *Hideg napok* című filmjének

hatásvizsgálatát készítette el, melynek anyaga a Magvetőnél könyv formájában is megjelent.²³ A filmszociológiai kutatások eredményei is számos kiadványban realizálódtak, így Féjja Sándor: *Egy filmvígjáték vizsgálatainak tapasztalatai*; valamint *A filmbeli személyiség*; Tárnok János: *A városi filmszínházak közönsége*; *A magyar játékfilmek nézőszáma és forgalmazási adatai 1948-1976* című kötetek.²⁴

Filmtudományi Szemle 1972-1985

1972-ben kezdődött a *Filmtudományi Szemle* című intézeti kiadvány elindítása. A füzet tanulmányaiban áttekinti a mozgófénykép fejlődéstörténetét, filmesztétikai, filmelméleti, nemzeti filmtörténeti elemzéseket mutat be.

1978-ban jelent meg Nemes Károly tollából *A magyar filmművészet története 1957 és 1967 között*. Tudomány, kritika, szakmai-politikai irányítás, közönség kapcsolatrendszerében jelöli ki Nemes Károly a filmtörténeti kutatás célját. Sorra veszi a legfontosabb gazdasági, politikai történéseket, pártdokumentumokat idéz. Ismerteti az 1957-ől bekövetkezett szervezeti és egyéb változásokat.²⁵ Nemes újabb magyar filmtörténeti kötete 1979-ben látott napvilágot *A magyar film története 1968 és 1972 között* címmel. A szerző a filmkultúra egészére terjeszti ki vizsgálódását, a nemzetközi filmtermés legjellemzőbb

²³ Kovács András-Cseres Tibor: *Hideg napok*. Budapest: Magvető, 1967.

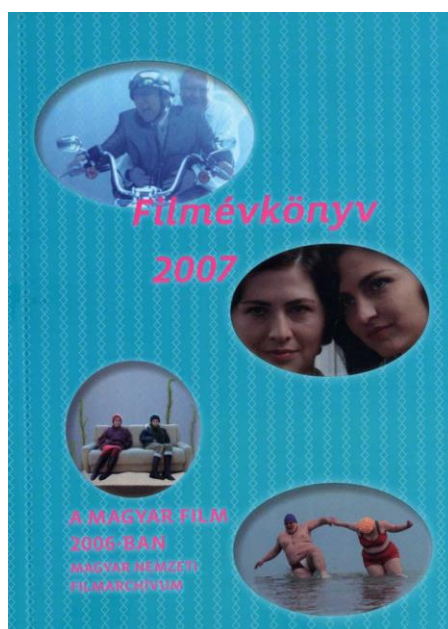
²⁴ Taródi-Nagy Béla: A filmtudomány alkalmazott kutatásainak 25 éve. In.: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Bp., 1982. 58-74. old.

²⁵ Nemes Károly: *A magyar filmművészet története 1957 és 1967 között*. Budapest: MFITU, 1978.

megnyilvánulásait is figyelembe veszi.²⁶ 1980-ban Szabó György tanulmánya *A magyar film 1973-1977 között* címmel jelenik meg a Népművelési és Propaganda Iroda kiadásában. Művészet és politika kölcsönhatását vonja vizsgálódása körébe.²⁷ 1980-ban jelenik meg *A magyar film 1945-1956 között* című kötet, Nemes Károly tudományos osztályvezető ill. Papp Sándor igazgató tollából. Mindketten Moszkvában szereztek filmelméleti alapokat.

Filmévkönyv 1979-től napjainkig

1979-től egy máig érvényben lévő új kezdeményezés indult el, a *Filmévkönyv* kiadása, mely tartalmával felidézi mindazt, ami egy adott év alatt film vonatkozásában itthon történt. Tartalmazza az elkészült magyar filmek hazai és külföldi forgalmazásának, szerepléseinek jegyzékét, a filmes szakirodalom újdonságait, filmhetek programjait, címjegyzéket.

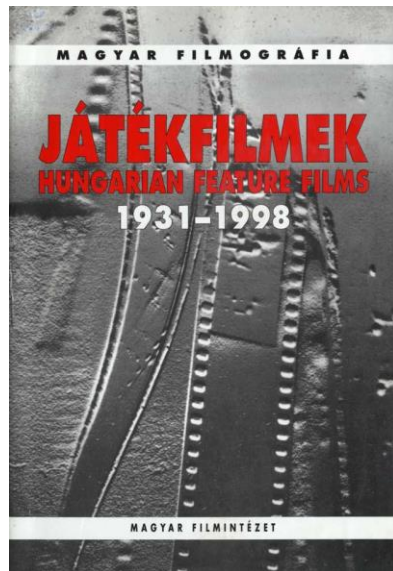

Filmográfiák

A kiadói tevékenység között figyelemreméltó helyet foglalnak el a filmográfiai kiadványok, melyek először 1963-ban jelentek meg, de ez a tevékenység is mai napig jellemzi az archívum dolgozóinak munkáját, hiszen a magyar filmtermés évről évre újabb és újabb alkotásokkal gyarapszik.

²⁶ Nemes Károly: *A magyar film története 1968 és 1972 között*. Bp.: MFITU, 1979.

²⁷ Szabó György: *A magyar film 1973-1977 között*. Bp.: NPI, 1980.

1984-ben Papp Sándort 56 évesen nyugdíjazzák, és a filmszakmában már elismert és sikeres stúdióvezető, Nemeskürty István kerül az archívum élére. Ő ekkor 60 éves.

Lukácsy Andrással való interjújában Nemeskürty így vall: „Én valóban mint stúdióvezető szerettem volna nyugdíjba menni. Csak három hónappal azután, hogy elődöm ezen a poszton nyugalomba vonult, győztek meg szakmai előjáróim, hogy elvállaljam az új feladatot. Nagy ellenállást kellett lebírnuk. Miért vállaltam el mégis? Mert szerénységgel nélkül úgy gondolom, alkalmas lehetek erre a munkára. Én vagyok az *egyetlen* akadémiai doktor, akinek disszertációs témája a filmesztétika volt. Azután rengeteg gyakorlati tapasztalat van a hátam mögött. És mellékesen én vagyok a legidősebb filmkritikus is.”²⁸

Majd később így folytatja – „Ám nagy meglepetésemre, amelynek kábulatából máig sem tértem magamhoz, ez a kombinált intézmény semmiféle anyagi támogatást nem kap közpénzekből és felügyeleti minisztériumtól. Önmagát tartja el. Meg kell mondanom őszintén, ha ezt a lehetetlen helyzetet nem tudom megszüntetni, akkor munkám ennél az intézetnél értelmetlenné válik.”²⁹ A filmtudományi csoport munkája egyre szűkül, a kiadványok száma fokozatosan csökken. Megváltozik a névhasználat, Magyar Filmintézet lesz a hivatalos név egészen 2000-ig. Nemeskürty István hallatlan magabiztossággal, nagy energiával látott munkához. Szeretné eladni a Stefánia, ekkor még Népstadion úti székházat

²⁸ Lukácsy András: Miért van szükség filmintézetre? Beszélgetés Nemeskürty Istvánnal. In.: Magyar Hírlap 1985.máj.11. 7.old.

²⁹ Lukácsy András: Miért van szükség filmintézetre? Beszélgetés Nemeskürty Istvánnal. In.: Magyar Hírlap 1985. máj. 11.7.old.

és mindent egy helyre, a Budakeszi útra költöztetni. Kiderül azonban, hogy ehhez nincs joga, mert nem az Intézeté az épület. Így aztán a könyvtár, a Filmkultúra marad a Stefánia úton.

Nemeskürty magával hozza néhány korábbi munkatársát, de idővel ezektől eltávolodik, többen inkább megválnak az Intézettől.

„Nemeskürty egyszemélyi vezetési stílusa nem aratott osztatlan elismerést. Gyertyán Ervin, a tudományos osztály akkori vezetője intézeti értekezleten, a Budakeszi úti vetítőben mindenki füle hallatára bélyegezte paranoiásnak az igazgatót. Karcsai Kulcsár Istvánt, akit ő maga hívott ide dolgozni, idővel teljesen mellőzte. Nemeskürty saját magát „párton kívüli bolsevik” státuszban láttatja. Amikor az Intézet egyik munkatársa Modor Ádám az 1985. április 4-ei ünnepségen, a felszabadulás negyvenedik évfordulóján botrányt kelt közbeszólásával, mely szerint Nagy Imre máig a legitim miniszterelnök, Nemeskürty habozás nélkül a lehető legrövidebb úton módon fölmenteti állásából, nem konzultálva senkivel.”³⁰

Ilyen és ehhez hasonló jelenségek, lépések vezethettek odáig, hogy 1987-ben az ő ideje is letelt, vagy ő maga elégelte meg a hadakozást. Erről nincs levéltárilag is hitelesíthető forrás. Nemeskürty elindítja a középiskolai magyartanárok filmes továbbképzését, ennek megszervezése kapcsán kerül az Intézethez Gyürey Vera, Szabó István filmrendező felesége, aki később az Intézet igazgatója lesz.

³⁰ Kőhádi Zsolt: Film, tudomány, Intézet. Bp.: MNFA Kézirat, 2002.

Nemeskürty utóda a szintén olasz szakot végzett és korábban hosszú ideig az Objektív Stúdió vezetője, majd a Mafilm vezérigazgató-helyettese, Marx József lett. 1987-ben került a Magyar Filmintézet élére három éves megbízással. Még ebben az évben megszűnik, ill. átalakul a Művelődési Minisztérium Filmfőigazgatósága és lesz belőle Film-és Videó Főosztály. Középtávú tervként rögzítette Marx az Intézet legfőbb feladataként a társadalmi kapcsolatok fejlesztését a filmkultúra terjesztése érdekében. Az Intézet filmtára a hungaricumok megszerzését állítja működésének középpontjába.³¹

Folyik a gyúlékony nitrofilmek lecserélése biztonsági kópiákra, a negatívokat helyre kell állítani. Marx megszigorítja a kópiák bármifajta hasznosítását.

Mivel az archívum továbbra is alapvetően önfinanszírozásra kényszerül, vállalkozásba fog az intézmény szellemi kapacitásának bázisán. Az Intervideo partnereként hollywoodi nagyvállalatok által vásárolt filmek magyarországi terjesztését intézi videokazettán. „Ha a filmintézet üzleti vállalkozásba kezd, akkor csakis azért teszi, hogy pénzt szerezzen a legfontosabb alapfunkciók ellátásához. Vagyis nem e saját szervezetét akarja gazdagítani, hanem az archiválást, a filmek megmentését kívánja szorgalmazni, szolgálni a nyereség segítségével.”³² - nyilatkozza.

1989 őszén a Magyar Filmintézet bérbe adja a Filmmúzeumot. Időközben gyökeresen megváltoztak a forgalmazás országos körülményei, a mozibajárási szokások. Mérhetetlenül kiszélesedett a kínálat, s az Intézet immár versenyképtelenné vált.

Marx nem pályázza meg vezetői megbízatásának folytatását. E lemondás háttérében Marx azt jelöli meg, hogy a Magyar Filmintézet nem kapta meg a szerinte szükséges mértékű állami támogatást, s az igazgató egyébként is hadban állt az általa illegitimnek tartott Filmfőigazgatósággal. Az Intervideoval folytatott homályos ügyletek miatt is jobbnak látja távozni. Ne feledjük, ekkor már a rendszerváltás idején vagyunk, sokan próbáltak boldogulni nem mindig tisztességes eszközökkel.

1990-ben pályázat útján Gyürey Vera nyeri el a Magyar Filmintézet igazgatói posztját.

³¹ Gantner Ilona: Szellemi értékkörzés és az Intervideo. Beszélgetés Marx Józseffel, a Magyar Filmintézet igazgatójával. Népszava, 1988. augusztus 9. 11. old.

³² Uo., 11. old.

A FILMKULTÚRA

A filmes sajtó megújulásának, vagy inkább megteremtődésének első mozzanata a Film Színház Muzsika elindítása volt 1957-ben. Főszerkesztője Hámori Ottó. A nagy példányszámúvá fejlődött hetilap három nagy terület áttekintésére is vállalkozott.

1958-ban jelent meg először a Filmvilág, s eleinte kéthetenként jutott el az olvasóhoz. Főszerkesztője Hámos György, később Hegedűs Zoltán. Ez a lap már csak a filmmel foglalkozott. Kritikákat közöl, a film elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Tükrözte a magyar filmre legmélyebben ható nemzetközi folyamatokat.

Az ötvenes hatvanas évek fordulóját jellemzi, hogy a film iránti érdeklődés a magyar folyóirat irodalomnak szinte az egészét áthatja. Az írók, Veres Pétertől Lengyel Józsefíg, Szabó Pálíig a legkülönbözőbb kérdésekben nyilvánítanak véleményt, forgatókönyvek jelennek meg irodalmi folyóiratok hasábjain.

Ilyen kedvező időszakban bocsátja ki a Filmtudományi Intézet a Filmkultúra című lapot, mely igen ismert kiadványként tartható számon. A névadó Balázs Béla műve volt, továbbá Lajta Andor a két világháború között ilyen címmel szerkeszt egy lapot 1928-1938 között, mely bizonyára követendő példa lehetett 1960-ban az új évfolyamok megindításakor.

A Filmkultúra szerény keretek között, könyvmatrosként indul, 300-500 példányban lát napvilágot, s az érdeklődők, az alkotók, a szakemberek legszűkebb köréhez jut el. Kezdetben csak a külföldi tapasztalatokat tudja közreadni, a filmvilág művészeti eseményeinek, elméleti-esztétikai megnyilatkozásainak regisztrálójá. Kevés az eredeti tanulmány, sok a fordítás.

1965-ben új formában, megváltozott tartalommal jelenik meg. Bíró Yvette, a lap főszerkesztője szerint a tudományos és a népszerűsítő színvonal között próbált helyet keresni magának a lap. A szerkesztők beköszöntőjükben így írnak: „A magyar film művészei, elméleti és gyakorlati szakemberei tekintsék saját fórumuknak az új Filmkultúrát, tekintsék a művészetük jövőjét szolgáló közös erőfeszítések olyan orgánusaként, amelynek segítségével az útkereső gondolatok, tudatosító szándékok „felgyorsulhatnak”, s megsokszorozott energiával tölthetik be feladatukat. A filmművészet iránt komolyan érdeklődő olvasóknak pedig az alkotók, esztéták, szakemberek írásainak, vitáinak közlésével, valamint hazai és nemzetközi tájékoztatással, filmtörténeti dossziékkal,

filmográfiákkal, szemlékkel kívánunk minél átfogóbb képet nyújtani a filmfejlődéséről és problémáiról.”³³

Évente hatszor jelenik meg körülbelül 7000-es példányszámban, a cserekapcsolatok révén külföldön sem ismeretlen.

Szerepet vállal a lap a hatvanas hetvenes évek európai és nemzetközi filmélet szellemi pezsgésében, a magyar filmművészet stílusáról folyó vitákban. Egyes művek kapcsán kerekasztalbeszélgetéseket tartanak. A magyar filmkritika és elmélet legkiválóbb képviselői méltatják időről időre egy-egy esztendő vagy időszak hazai filmtermését, gyakorlattá válik, hogy a pécsi vagy budapesti filmszemlékhez, filmszakmai közgyűlésekhez kapcsolódva szakemberek adnak átfogó minősítést a nemzeti filmgyártás egészéről vagy valamely területéről. A Filmkultúra fölfigyel a magyar dokumentarizmus új hullámaira, nem kevésbé fontos eszmecsere zajlik a kommerszfilm és művészfilm problematikájáról, s a szórakoztatás, a tömegfilm vissza-visszatérő téma a lap hasábjain. A forgalmazás kérdését is elemzés tárgyává teszi. Kialakult az a közönségkoncepció, hogy a Filmkultúra a film és a televízió iránt mélyebben érdeklődőkhöz, a két terület alkotóihoz, a szakmához, valamint az amatőrfilmesekhez és a filmklubmozgalom tagjaihoz kíván eljutni. Inkább elméleti és tudományos cikkei révén nem annyira az átlag olvasóhoz szóltak cikkei.

1968 és az azt követő reformmozgalom, annak értelmiségi bázisa ellen frontális támadás indul az Intézetben is. Papp Sándor igazgató Bíró Yvett főszerkesztőt 1974 elején leváltja.

³³ Beköszöntő. Filmkultúra 1965. 1. szám, Budapest: MFITU, 1965. 1. old.

Bíró párizsi majd amerikai ösztöndíj elfogadásával emigrációba kényszerül. Papp Sándor szükségesnek látta, hogy megszigorítsa a folyóirat ellenőrzését. 1974-1979 között Garai Erzsébet jegyzi a lapot, irányítása alatt a lap elkerülte a pártnormák bármiféle áthágását.

1980-tól havonta jelenik meg a lap hét éven át, ekkor Kőháti Zsolt a főszerkesztő. Ebben az időben tehetséges fiatalok jutottak szóhoz és térhez a szerkesztőségben, Bánya Gábor, Erdélyi Z. Ágnes, Barabás Klára, Pintér Judit, Urbán Mária.

1990-től napjainkig Urbán Mária a lap főszerkesztője. 1995-ben, részben anyagi okok miatt megszűnt a lap nyomtatott kiadása. A kor kihívásaira elsőként reagáló folyóirat azóta online érhető el. Egyszerűen kereshetők benne a cikkek, a nyomtatott kiadásban megjelent számoknak pedig a repertóriumuk olvasható szintén a Filmkultúra portálján.

FILMGYŰJTEMÉNY, FILMTÁR

A filmművészet fennmaradásának az eddig született értékek őrzése, védelme a feltétele, egyre inkább a nemzeti közgyűjteményi szerep vállalása felé orientálja az Intézetet. A jövő nemzedékei számára kell megőriznie, kutathatóvá, értékelhetővé és felhasználhatóvá tennie a magyar film múltjának és jelenének minden darabját, valamint a nemzetközi audiovizuális kultúra megszerezhető alkotásait. Az archiválási munka nem csupán szellemi tevékenység. Feltételezi olyan infrastruktúra működését, amely a speciális raktározáson túl a film - mint műtárgy - technikai állapotának védelmét, gondozását, felújítását is jelenti.

A filmtárnak hatalmas mennyiségű és eszmei értékű anyagot kell tárolnia, feldolgoznia és őriznie. Magyar és külföldi játék-, rövid-, dokumentum-, és animációs film, valamint híradó gyűjtemény, melyeket szakkönyvek, forgatókönyvek, fotó-és plakáttár egészít ki. A kezdetben különböző helyeken tárolt filmek számára 1962-ben épült az első, majd 1976-ban egy nagyobb raktár. A gyűjtemény gyarapodása szükségessé tette, hogy 2006-ban ismét bővüljön a raktár. Sok film került az állományba magángyűjtőktől, egykori mozitulajdonosoktól, forgalmazóktól, illetve leszármazottaiktól. A Filmarchívumok Nemzetközi Szövetsége, a FIAF-on keresztül kapcsolatba került külföldi társarchívumokkal, amelyektől filmcsere egyezmények révén számos értékes film került az archívumba.

Cserekapcsolat létesült a volt szocialista országok archívumaival, de a svéd, belga archívummal is.

Elégge meglepő módon csak 1973-ban született meg az archívum alapjait illető filmgyűjteményi rendelet, amely szabályozta a filmek kópiáinak, reprodukív anyagainak, fotó-, plakát és írásos dokumentációjának kötelezpéldányszerű átadási rendjét. Több év meggyőző munkájára volt szükség annak bebizonyítására, hogy az Intézet a nemzeti filmgyűjtemény előkészítésének és megszervezésének szakmai felelőse.

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN

Közgyűjteményi státusz

Az Intézet csak 1992-ben vált közgyűjteménnyé. Gyürey Verának sikerült elérnie azt, amit már Nemeskürty István és Marx József is egyik legfontosabb feladatának jelölt meg. Idáig tehát az Intézet - bár a nemzeti filmvagyon egyik őrzője, gondozója - önfenntartó volt, saját bevételei fedezték a kiadását. Ez a sokrétű és nagy felelősségű munka tovább így nem folytatódhatott. *Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. Tv. 88. §(1) bekezdése* szerint alapítója a nemzeti kulturális örökség minisztere. Fenntartó és felügyeleti szerv a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. Állami feladatként ellátandó alaptevékenysége és az archívum működésének célja, hogy a magyar és egyetemes filmkultúra tárgyi, írásos és egyéb dokumentumainak gyűjtésével, megőrzésével, felújításával és archiválásával, valamint kutatási tevékenységgel hozzájáruljon magyar filmkultúra fejlődéséhez. Ha nem változott volna meg kedvezően az Intézet jogállása, akkor nem tudott volna fennmaradni. A fenntartó minisztérium fedezi a költségvetés egy részét, ami magában foglalja a bérköltséget és az épületek fenntartását. A költségek további részét alapítványi pályázatok révén és a szolgáltatásokból fedezi. Az igazgatót a kulturális miniszter nevezi ki és menti fel, a szakmai felügyeletet a minisztérium Könyvtári Osztálya látja el. Ami Nemeskürtynek nem sikerült, Gyürey Vera hamarosan tető alá hozta. A zuglói Stefánia úti épületet elcserélte a Budakeszi úton lévő archívumhoz közeli épületre, melyet a Filmlaboratóriumtól vettek meg. Az állandó ingázás, taxizás, az Intézeti egységek szétszakíttottsága egyre több gondot okozott 1994-ben klimatizált film-és könyvraktár várta az átköltözötteket. Sajnos azonban a két épület nem egymás mellett van, így csak részleges az öröm, s amióta egy

lakópark épült a két épület közé, az esetleges bővítés elvesztette realitását. 1994-ben a másik jelentős esemény, hogy elkezdtek tesztelni a szoftverprogramot a számítógépes rendszer kiépítéséhez. Megindult a gépi feldolgozás. Az átállás alapvetően változtatta meg az Intézeti dolgozók szemléletét, munkáját. Az archívumi és technikai munkatársak tanfolyamot végeztek. A filmek nyilvántartását, feldolgozását és gondozását archivátorok végzik, filmtípusonkénti vagy nyelvterületenkénti felosztásban. Feladatuk a filmek katalogizálása, azonosítása, filmográfiák összeállítása. A filmekről főcím és tartalomleírást készítenek. Külön szakkatalógus rendszer van, mely a híradók és a dokumentumfilmek „motívumain” alapul. A gyűjteményben számos olyan film található, amely csak töredék, olykor hiányos. Az ilyen filmek azonosítása, - ha van rá mód – kiegészítése, beszerzése folyamatosan történik. A filmek tárolása ún. tömör polcrendszer alapján, sínen mozgatható kocsikban történik. A filmraktár klímaberendezése 15-16 C° állandó hőmérsékletet biztosít, megfelelő páratartalom mellett. A raktárhoz kapcsolódnak a filmkezelő és ellenőrző helyiségek.

MUNKACSOPORTOK

A filmtári munka az alábbi csoportokban folyik:

- 1. Magyar Játékfilmes csoport**
- 2. Híradó- és dokumentumfilmes csoport**
- 3. Külföldi Játékfilmes csoport**

Filmállományunk legrégebbi egysége az 1896 májusában készült riportfelvételek sorozata. A felvételek számunkra különös értékes darabja a milleniumi ünnepségekről készült tudósítás részlete, és a Lánchíd korabeli forgalma, lóvontatású parasztszekerekkel.

Felbecsülhetetlen értékű az 1912. május 23-i budapesti munkássztrájkáról készült eredeti felvételek anyaga. A maga nemében egyedülállóan teljes a Károlyi-féle forradalom időszakában készült Az Est Film, és a Tanácsköztársaság korszakáról szóló Vörös Riport Film. A gyűjteményben számos olyan, főként régi régi film található, amely csak töredék, olykor nincs címe, hiányosak a főcímadatai. Az ilyen filmek azonosítása kiegészítése, beszerzése folyamatosan történik. A Magyar Filmográfia játékfilmes katalógusának eddig öt kötete jelent meg, de megjelent a híradó- és dokumentumfilmek, valamint az animációs- és rövid játékfilmek katalógusa is.

1. Magyar Játékfilmes csoport

1. 1. Magyar némafilm-gyűjtemény

Magyarországon 1901-31 között 607 rövid és hosszú néma játékfilm és filmszkeccs készült.³⁴

Magyarország tehát a némafilm korszakban a jelentős filmgyártó országok közé tartozott. Ez különösen az első világháború időszakára vonatkozik, amikor évente 80-100 film is készült, többségük a budapesti és a kolozsvári műtermekben. Ebből a hatalmas filmtermésből sajnos nagyon kevés maradt fenn az utókor számára. A játékfilmek nagy része elveszett, de a külföldi társarchívumokkal való együttműködésnek köszönhetően a kezdetben még csak 12 filmből álló némafilm-gyűjteményben ma már 45 teljes filmet és több mint 30 töredéket őrzünk. Balogh Gyöngyi, aki most a magyar némafilmek referense elmondta, hogy a belgrádi archívumból 2007-ben került elő a *Pál utcai fiúk* című némafilm, amit 1924-ben Balogh Béla rendezett.

A némafilmek nagy részének forgatókönyve irodalmi műből készült, és a magyar film irodalmi ihletettsége a hangos film történetének különböző korszakaiban változatlanul jelen van. A magyar filmtörténet első nagy korszaka 1919 után zárult le. A legnagyobb és akkor még csak ígéretes tehetségek, mint például Kertész Mihály vagy Korda Sándor emigrációba kényszerültek, külföldön kaptak lehetőséget. Filmjeiket mind a mai napig világszerte ismerik. A 20-as évek elején évente csak néhány film készült Magyarországon, de a 30-as évektől újra fellendült a gyártás.

1.2. Magyar hangosfilmek 1931-1945

Az 1945 előtt készült 364 magyar hangosfilmből jelenleg 320 található meg valamilyen formában a gyűjteményben. Van amelyről csak 16 mm-es kópia van, van ami töredék.

A gyűjtemény teljessé tételére a hetvenes évek eleje óta történnek erőfeszítések, hazai és külföldi magángyűjtőktől és külföldi archívumoktól szerzik be a filmeket.

Mivel az 1945 előtti filmek nitro alapanyagra készültek, a világ legtöbb archívumához hasonlóan, nálunk is a nitrofilmek biztonsági anyagra történő átmásolása jelenti a központi

³⁴ A Magyar Filmintézet filmtára. Összeállította Pintér Judit. Bp.: Magyar Filmintézet, 1990. 10 old.

problémát. A nyolcvanas évek elejéig ez a tevékenység ötletszerűen és szórványosan folyt a Magyar Filmlaboratóriumban. Akkor a filmtár kopírozeme vette át ezt a feladatot.

A nyolcvanas évek közepén a Filmmúzeumban elkezdődött a magyar filmtörténeti sorozat vetítése, ami azt jelentette, hogy hetenként egy filmet kellett bemutatható állapotba hozni. Ez több esetben restaurálási tevékenységet is igényelt.

1.3. Magyar játékfilmek 1945-től napjainkig

A második világháború óta készült magyar filmek 1955-ig még nitro nyersanyagra készültek, átmentésük folyamatosan történik.

A hangosfilm korszakának filmjei a 40-es évek elejéig elsősorban a szórakoztatást szolgálták. A melodráma, vígjáték egy-egy színészre épült, így nem a rendezők személye volt hangsúlyos, hanem a végzetet sugalló Karády Katalin, vagy Jávor Pál. A korszak nagy alakja Kabos Gyula is, akinek megjelenése és játéka a kisember kiszolgáltatottságát, a túlélésért folytatott harcát jeleníti meg.

A 60-as évektől a 80-as évekig tartó időszakot megkülönböztetően pozitív jelzővel szokták minősíteni. Ebben az időben készült filmek nemcsak a filmkritikusok körében, hanem a hazai és külföldi közönség köreiben is híresek és sikeresek voltak. Jancsó Miklós *Szegénylegények* (1965) című filmje például világsikert hozott a rendezőnek és a magyar filmnek egyaránt. Szabó István *Mephisto* (1981) című filmje a rákövetkező évben – 1982-ben elnyerte a legjobb külföldi filmnek járó Oscar-díjat.

A leromlott kópiaállomány és sérült anyagok felújítása 1989-ben kezdődött el a Magyar Film Múltja és Jövője alapítvány jóvoltából.

Az 1973-ban született miniszteri rendelet, majd a 60/1998. (III.27.) Kormány rendelet a sajtótermékek kötelezpéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról, szabályozta a filmek kópiáinak, reprodukív anyagainak, fotó-, plakát- és írásos dokumentációjának kötelezpéldányszerű átadási rendjét a Filmarchívum számára.

2. Híradó-és dokumentumfilmes csoport

Az archívum állományának egyik leginkább keresett részét a híradók alkotják. Televíziós produkciókhoz, filmekhez, történelmi és egyéb tanulmányokhoz, külföldön és belföldön egyaránt felhasználják.

A híradók időben egész századunkat átfogják. A legkorábbiak az első világháború időszakából valók. Hadieseményeket, belpolitikát és a bomlásban lévő Monarchia utolsó életképeit rögzítik. A Vörös Riport Film az 1919-es tanácsköztársaság korából való.

A második világháborút követő korszak híradóállománya elsősorban párthíradókból áll. Az ötvenes évek elejétől a heti mozi-híradók hű képet adnak a kommunista párt által kialakított szocializmus ill. Magyarország képről. Ez a korszak egészen a televíziós híradók „hatalomátvételéig”, a hetvenes évekig tart. Az 1980-as évektől a mozi-híradók szerepe jelentősen csökkent, számuk megcsappant, majd meg is szűnt.

Tematikus szakkatalógus rendszer segítségével tárják fel a híradókat: 1. történelmi, politikai események, 2. természet, 3. társadalom, 4. művészet, 5. gazdasági élet, 6. helyszínek, 7. személyek. Ezeken belül alcsoportok segítségével tovább bontották az anyagot.

A híradóktól független rövidfilm és dokumentumfilmek, melyek egy vagy két világháborút átvészeltek több mint kétharmada sérült, töredék.

A dokumentumfilmeket és híradókat – a filmen látható képsorok alapján – ún. snittrendszerbe is besorolják.

3. Külföldi játékfilmes csoport

A filmtár több mint 5000 külföldi játékfilmet őriz. Ezen belül igen jelentős részt az orosz és szovjet filmek alkotják. Hasonlóképpen jelentős az amerikai állomány, ennek összetétele azonban már jóval kevésbé reprezentálja a filmtörténetileg fontos tendenciákat. Van még francia, olasz, angol, lengyel, csehszlovák, román, bolgár, spanyol és latin-amerikai, valamint japán film is. Az archívum azonban nem kap automatikusan minden bemutatott

külföldi filmből ún. köteleskópiát, csak amennyiben ezt a forgalmazási szerződés is tartalmazza.

A külföldi játékfilmes csoport feladata az archívum külföldi játékfilmállományának regisztrálása, gondozása és gyarapítása. Minden filmnél rögzítik az alapvető műszaki és filmográfiai adatokat, illetve a rendelkezésre álló háttéranyagot (dialóglista, fotó, plakát), de a film feldolgozása már az adott film filmtörténeti jelentőségétől függ.

A filmállomány 3 fő forrásból gyarapodott, egyrészt a MOKÉP által forgalmazott filmek közül bekerült egy kópia megőrzés ill. archiválás céljára, másrészt az archívumok közti csere révén, harmadikként pedig vásárlás útján.

A kópiák nagyfokú és egyidejűleg jelentkező megrongálódásának az egyik oka, hogy mérhetetlenül igénybe voltak véve, de amíg a Filmarchívum önfenntartó volt és a Filmmúzeum, a filmklubok és egyéb szolgáltatások bevételeiből tartotta fenn magát, felújításra nem maradt összeg. Ez egészen addig így maradt, amíg nem sikerült Gyürey Verának elérni a közgyűjteményi státuszt. Ekkortól sikerült kihasználni a pályázatok adta lehetőségeket is, melyek révén a felújítások elkezdődhettek

FILMMEGŐRZÉS, FELÚJÍTÁS

Gyürey Vera tehát az intézet közgyűjteményi szerepére helyezi a hangsúlyt. Magyar és egyetemes értékek őrzését, a műszaki-technikai állapot állandó ellenőrzését, felújítását jelenti ez, továbbá a tárolt anyag kutathatóvá tételét, a könyvtárszerű használat folyamatos biztosítását. A közgyűjteményi tevékenység egyik nagyon fontos része a restaurálás. A felújítás szükségességének felismerésével egyidejűleg hozzáférhetővé is válnak a filmek. A korábbi zárt archívum elképzelést felváltotta a nyitott archívum gondolata, ami persze nem jelenti a gyűjteményhez való felelőtlen, gondosság nélküli hozzáférést. A megőrzés technikai feltételeinek megteremtése is igen költségigényes. A felbecsülhetetlen értékű, hatalmas filmállomány egy részének tragikus az állapota. 1991 és 1994 között sikerült az 1945-62 közötti játékfilmeket, így például a Körhintát felújítani, valamint nyolc teljes évfolyam híradót felújítani, ezekből dubnegatív és dubpozitív kópiát készíteni. Az eredeti anyag a megőrzést szolgálja, az ebből készített másolatok alkalmasak szolgáltatásra ill. kölcsönzésre. A Széchényi Könyvtár Történeti Interjúk Tára segítségével folyik a felújított

híradók másolása, minek révén a Széchényiben is hozzáférhetővé és kutathatóvá válnak a felújított híradók. A leletmentés igen költséges, csupán egy-egy kópia karbantartása minimum öt-hatszázezer forintba kerül. A költségek előteremtéséhez komoly segítséget nyújtanak a pályázatok melyeket filmszakmai alapítványok, a Magyar Mozgókép Közalapítvány (MMKA), a Történelmi Filmek Alapítványa, a Magyar Film Múltja és Jövője Alapítvány nyújt. De külföldről is érkezik pénz, a liszaboni székhelyű Lumiere Alapítvány,- melynek tagja lett az Intézet- kb. két és fél millió forinttal járult hozzá Korda Sándor némafilmje, az Aranyember kópiájának restaurálására.

A restaurált filmtörténeti értékek és ritkaságok mozivetítése napjainkra hagyománnyá lett, legalább a filmmúzeumokban. A francia Cinémémoir (Filmemlékezet) fesztiváljain és más helyeken, így például Bolognában és Pordenonében némafilm fesztiválokön bemutatott filmeket láthatnak a Filmmúzeum nézői. A filmek felújításával nemcsak a filmek élettartamát hosszabbítják meg, hanem újjávarázsolják a karcoktól sokszor már alig látható képet, hallhatóvá teszik a hangot, egyszóval érzékletes élményt teremtenek a filmekhez.

A filmtechnika terén az Intézeti kopírműhelyben 1992-ig 200 db nitró alapú film átírására kerül sor. A nitró nagyon gyúlékony, veszélyes, ezért fontos az átmentésük. E munka során együttműködés alakult ki az Intézet, a Magyar Filmlaboratórium és a MOKÉP között.

2000-től új néven: Magyar Nemzeti Filmarchívumként működik az Intézet.

VIDEO-és DVD TÁR

Természetesen továbbra is elsősorban filmszalagon gyűjtik a jelentős alkotásokat, hiszen a bizonytalan élettartamú és technikailag is rosszabb minőséget nyújtó video semmiképpen sem pótolhatja az igazi filmélményt. Kutatási segédeszközként azonban nagyon fontos, mert egyrészt lehetővé teszi az állománygyarapításhoz elengedhetetlen széleskörű tájékozódást, másrészt pedig az állomány kémelése szempontjából biztosítja a szélesebb körű tájékoztatást. Az egész állományt felölelő cím szerinti katalógust, illetve a rendezők szerinti nyilvántartást kutatási, tájékoztatási céllal csak belső munkatársak használhatják.

FOTÓ - és PLAKÁTTÁR

Az archívumban 1967 óta működik külön fotógyűjtemény. Az állományban magyar és külföldi játékfilmek képanyaga, valamint magyar és külföldi színészek és rendezők portréi találhatók. Elsősorban a magyar filmek vonatkozásában igyekszik teljessé tenni a gyűjteményt. Több mint 220 ezer fotót, 20 ezernél több plakát, valamint több száz díszlet- és jelmezterv. A pótolhatatlan régi filmfotókat a mai kor követelményeinek megfelelően tártják és dolgozzák fel. Az a tény, hogy az intézmény közgyűjtemény (1992), pozitívan befolyásolta az itt őrzött gyűjtemények sorsát. Lencsó László, a gyűjtemény vezetője szerint korábban jó ideig inkább csak az egyéni lelkesedés és elkötelezettség volt a fő motiváció. Megerősítik ezt a fotótárat éveken át egyedül kezelő Aponyi Magda szavai is, aki szinte minden hétvégéjét a régiségpiacon töltötte, s szabad idejében, utazásai során is vadászta a filmes fotókat.

Vásárlásra csak elvétele és esetlegesen jut pénz, hagyatékokból, adományokból, a kötelezpéldányokból gyarapodik a kollekcio.

2000 óta a Magyar Filmtörténeti Fotógyűjtemény, mely stand és werfotókat ill. a filmgyár főállású filmfotósainak műveit őrzi, szervezetileg a Filmarchívumhoz tartozik.

Elsődleges szempont a kollekcio profiltisztítása, digitalizálása és a megfelelő elhelyezése. Ez jelenti az eredeti képek átcsomagolását savmentes borítékokba, a raktárhelyiségek klimatizált és folyamatos páratartalom mérését.

SZAKKÖNVTÁR

A szakkönyvtár munkáját az igazgatóhelyettes irányítja. Vezetője a könyvtárvezető, rajta kívül még egy főállású könyvtáros működteti a könyvtárat. A Filmarchívum Alapító Okirata tartalmazza, hogy országos szakkönyvtárat működtet, mely az Archívum részeként, a mindenkor kulturális minisztérium fenntartásában működik. Feladata az adott szakterület országos információellátásának biztosítása.

Szolgáltatások

Szolgáltatásai nyilvánosak, mindenki számára hozzáférhetők. A szakkönyvtár könyvtárosai a filmkultúra terjesztése érdekében:

- Szervezik és biztosítják a nyitvatartási időt, az olvasószolgálatot, a belső kölcsönzést.
- Kapcsolatot tartanak az állománybővítés érdekében hazai, nemzeti és nemzetközi szervezetekkel, könyvtárakkal, bonyolítják a könyvtárközi kölcsönzést.
- Számítógépes adatfeldolgozással segítik a filmszakirodalom eredményeinek nyilvántartását, hozzáférhetőségét.
- Folyamatosan végzik az állomány feltárását, feldolgozását, a katalógusépítést.
- Folyamatban van a Kistéka integrált könyvtári rendszer kiépítése retrospektív konverziója .

A gyűjtemény a Színház- és Filmművészeti Szövetségtől, valamint az 1949-1956 közötti időszakban a Népművelési Minisztériumban működő Filmfőigazgatóságtól kapott dokumentumokból jött létre 1957-ben. A Színházstudományi és Filmtudományi Intézet szétválását követően 1959. április 1-jén alakult önálló gyűjteménnyé.³⁵

Állománya ekkor 800 kötet könyvből, 600 kötet forgatókönyvből, 500 kötet folyóiratból és mintegy 800 darab kéziratból állt. A gyűjtemény jelentősen bővült a Lajta Andor hagyatékkal (1962), majd Ábel Péter hagyatékával (1994), és számos filmszakmában dolgozó hagyományozta a könyvtárra kisebb nagyobb gyűjteményét. Az egyre növekvő hazai és külföldi filmszakirodalom, valamint a tervszerű állománygyarapítás következtében a könyvtár állománya ma meghaladja a harmincezret. Ebből közel húszezer kötet könyv, háromezer kézirat, háromezer kötet folyóirat, négyezer forgatókönyv. 34-féle filmes periodika jár a könyvtárba, ezek közül 19 külföldi szakfolyóirat.

³⁵ Páldy Tamásné: Beszámoló a könyvtár munkájáról. In.: Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum. Szerk.: Szabó György. Budapest, 1982. 153.p.

Fő gyűjtőköre a filmszakirodalom: egyetemes és magyar filmtörténet, filmelmélet, filmesztétika, filmgyártás és forgalmazás, technika, filmográfia. A teljesség igényével gyűjti a magyar nyelvű, és hazánkban megjelent, valamint a magyar vonatkozású filmtudományi, filmművészeti tárgyú könyveket. *Mellékgyűjtőköre* a fotóművészet, illetve általános művészeti, irodalmi esztétikai kézikönyvek, lexikonok, szótárak.

A könyvtár anyagát betűrendes és szakkatalógus tárja fel.

A külföldi filmes folyóiratok cikkeinek katalogizálása nemzetközi keretek között a FIAF szervezésében (Federation Internationale des Archives du Film - Filmarchívumok Nemzetközi Szövetsége) történik, CD-ROM-on lehet hozzáférni.

A könyvtár, mint országos szakkönyvtár tagja az Országos Dokumentumellátó Rendszernek, térítésmentesen kölcsönöz könyveket más hazai könyvtáraknak. Külföldről is kölcsönöz könyveket kutatói számára, ezek az OSZK központi adatbázisrendszere segítségével, térítési díj fejében érkeznek. A dokumentumok nagy részét vásárlás útján szerzi be, de ajándékba is kap társarchívumoktól kiadványokat. A vásárlásra fordítható összeg jelentős részét, mintegy 70 százalékát pályázat útján nyeri el, melyet a Nemzeti Kulturális Alap (NKA), ill. a Magyar Mozgókép Közalapítvány (MMKA) évente ír ki.

A könyvtár használata beiratkozás és napidíj ellenében lehetséges, melyet a Használati Szabályzat illetve a Szolgáltatási Árjegyzék tartalmaz. Térítési díj ellenében fénymásolat készíthető. A számítógépes rendszerben jelenleg két személyi számítógép áll a

könyvtárosok rendelkezésére, valamint egy az olvasók számára, ahonnan a könyvtár katalógusa érhető el.

A könyvtár állománya helyben használható, helyszíne az olvasóterem, ahol 25 férőhely van. Itt található a legfontosabb kézikönyvek, lexikonok, a legfrissebb folyóiratok. Az állomány az alagsori, klímával felszerelt zárt raktárban került elhelyezésre.

A könyvtár állományában számos értékes, ritkaságnak számító könyv és folyóirat található. Különösen fontosak a hazai filmkönyvkiadás korai termékei. 1917-1919 között jelent meg az Almanach – A magyar kinematográfia kézikönyve. Forrásértékű a Lajta Andor szerkesztette *Filmművészeti évkönyv* 1920-1949 között kiadott harminc évfolyama. Igen korán jelentek meg Magyarországon filmrendezőkről, színészekről monográfiák, életrajzok: Váró Andor: *Putty Lia* 1928., Gertler Viktor: *Az én filmem* 1942., stb.

A filmtechnikával, filmfelvételek gyakorlati munkájával ismerteti meg az olvasót Gró Lajos: *A film útja* 1927., Hevesy Iván: *A film kulisszatitkai* 1928., Smolka János: *Mesegép a valóságban* 1938. A könyvtár gyűjteményében megvannak a legfontosabb korai, külföldi filmesztétikai, filmelméleti művek. Igen gazdag kézikönyvtárunk anyaga. Egyetemes és nemzeti filmográfiák, lexikonok segítik a filmfeldolgozó munkát. Megtalálhatók az állományban a magyar játékfilmek forgatókönyvei a hangosfilm kezdeteitől. A kéziratárban nem publikált tanulmányokat, fordításokat őriz.

A könyvek mellett meg kell említeni a folyóirat állományt. Hazánkban már a tízes években jelentek meg filmszakfolyóiratok. A *Mozgófénykép Híradó* 1911-1920 közötti évfolyamaiból jelentős megtalálható a könyvtárban, bár az állomány nem teljes.

A két világháború közötti időszak fontos szaklapja 1928-1938 között a *Filmkultúra* Lajta Andor szerkesztésében. A *Magyar Film* 1939-1944 között jelent meg. Ezek a folyóiratok a filmtörténeti kutatásokhoz feltétlenül szükségesek.

Forgatókönyvek közül elsősorban a magyarokat tartalmazza az állomány az 1930-as évektől. A kéziratok az Intézet belső és külső munkatársainak tanulmányait, írásait, valamint fordításokat őriz.

Dokumentációs gyűjtemény

A gyűjtemény közel 13 ezer játékfilmre, 9 ezer filmes alkotóra vonatkozó anyagot tartalmaz. Túlnyomó részük hazai sajtócikk, amelyeket a téma referensei gyűjtenek, de itt

találhatók az egyes filmekkel és alkotókkal kapcsolatos egyéb dokumentumok, mint pl. meghívók, ismertető, reklámok stb.

A könyvtárban készülnek filmes szakbibliográfiák, így a hazánkban kiadott filmszakkönyvekről, filmsajtóról.

A Magyar Nemzeti Filmarchívum: nemzeti mozgóképgyűjtemény. Jelen vezetés az egyre szűkülő támogatás miatt is elsődlegesen a filmek gyűjtésére, felújítására, archiválására fekteti a hangsúlyt. A könyvtár minden lehető alkalmat megragad, hogy pályázatok segítségével fejlessze szolgáltatásait. Jelenleg a közgyűjtemények egységes országos digitalizálási programjához készít háttéranyagot, melyben a digitalizálásra szánt jelentős hazai filmszakirodalom jegyzékét készíti el.

ISMERETTERJESZTÉS

Filmklubok, Örökmozgó

A hatvanas évek elején nagy szerepet játszott a Magyar Filmtudományi Intézet által patronált filmklub-mozgalom beindulása, amely lehetővé tette, hogy a filmművészet iránt érdeklődők kiszélesíthessék ismereteiket, vagy éppen elkezdjék ezt a tudást megszerezni, s vitákkal, beszélgetésekkel legyenek jelen a pezsgő filméletben. Az alapító oklevélben is megfogalmazódik, a filmes ismeretterjesztési tevékenység egyik fontos feladata az intézetnek.

Meg kell említeni e munka gazdasági vetületét is, annyiban mindenképp, hogy az archívum mozija a Filmmúzeum bevétele adta a hatvanas-hetvenes években a bevételi források legnagyobb részét. Vagyis a nagyon kemény gazdasági követelményeket kellett összhangba hozni a nem kevésbé igényes repertoár törekvésekkel és elvárásokkal. Az egykori Filmmúzeum a Belváros közepén, a Dohány utca sarkán helyezkedett el, mely egészen 1989-ig itt működött. Ennek felújítása azonban túlságosan nagy terheket rótt volna az intézetre, valamint a nézőszám is egyre csökkent.

Ebben az időben nyílnak egymás után az új multiplexek, hatalmas termekkel, kényelmes ülőhelyekkel. A „kis mozik” látogatottsága fokozatosan csökkent, életben maradni csak a hűséges törzsközönséggel és a nem mindennapi vetítések reményével lehetett. Ekkor

döntött úgy az intézet vezetése, hogy egy kisebb mozi, az Erzsébet körúton található, rekonstrukció előtt álló egykori ifjúsági és mesemozi legyen az archívum mozija.

Az Örökmozgó moziban gazdag filmtörténeti és kortárs programokkal találkozhatnak a nézők. Filmhetek alkalmából más országok Magyarországon nem forgalmazott filmjeivel ismerkedhetnek meg. Elsődleges feladata a filmkultúra terjesztése. A mozi üzemvezető irányításával, napi három előadásban folyamatosan működik.

Az Intézet mindig foglalkozott a filmesztétika, a filmérték propagálásával, népszerűsítésével. Nemeskürty István igazgatósága idején 1985-ben indult meg a középiskolai magyartanárok filmes továbbképzése, amit azóta is rendszeresen szerveznek. Kéthetente két filmet vetítenek az Archívumban és a tanárok ezekhez kapcsolódó előadásokat hallgathatnak.

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Az archívumot legrégebbi és legrendszeresebb kapcsolat a Filmarchívumok Nemzetközi Szövetségéhez (Federation Internationale des Archives du Film), továbbiakban FIAF fűzi.

A FIAF 1938-ban alakult, akkor már négy tekintélyes gyűjteménnyel rendelkező filmarchívum: a Cinémathèque Française Párizs, a Museum of Modern Art New York, a National Film Archive London és a Reichsfilmarchiv Berlin részvételével.

Elsősorban szakmai együttműködésre alakult társadalmi szövetséghez leginkább a második világháború után sorra csatlakoztak a világ különböző, jelentős gyűjteménnyel rendelkező filmarchívumai. Megalakulásunk után mi is tagjai lettünk. A FIAF mindenkor az emberiség kultúrkincse szerves részének tekintette a világ filmművészetének alkotásait. Évente rendez kongresszusokat, az alapszabály célul tűzte ki a történeti, művészeti és technikai szempontból értékes filmeket gyűjtő, megőrző intézmények segítségét és ezáltal a nemzetközi értékek megőrzésének biztosítását.

A szövetség tevékenységében igen jelentős részt foglal el a filmtörténeti kutatások, az ismeretterjesztő-oktató munka segítése. Szakbizottságok létesítésével és publikációs tevékenységével hasznos kezdeményezéseket indított el és sokat tett a filmarchívumok együttműködéséért, a gyűjtemények szakszerű kezelése, az információk cseréjének megkönnyítése, valamint az egységes munkamódszerek kidolgozása terén.

Emellett csereegyezmények keretében aktívak kapcsolataink.

Nemzetközi kapcsolataink másik jelentős fóruma a Filmklubok Nemzetközi Szövetségével való együttműködés. A Federation Internationale des Ciné Clubs, továbbiakban FICC, tevékenysége sok szálon kapcsolódik a FIAF tevékenységéhez. A FICC két évente tartja közgyűlését. Programok összeállításán és ezek cseréjén munkálkodik.

LEGÚJABB KIADVÁNYOK

Filmspirál, Moveast

A Filmspirál című periodika 1995 óta időszakosan lát napvilágot, filmtörténeti és filmelméleti írásokat tartalmaz. Ma már nehezen hozzáférhető, vagy akár publikálatlan írásokat ad közre, mint Balázs Béla, Hevesy Iván, Körmendy Ékes Lajos szövegei. A magyar filmről, alkotókról jelentős összegzéseket közöl, így Janovics Jenőről, Fejős Pálról, Máriássy Félixről. Több írás az archiválás tevékenységéhez kapcsolódik, felújításról, filmmegőrzésről szóló tanulmányok is helyet kapnak benne. Támogatója a Magyar Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Mozgókép Alapítvány is.

A Moveast 1991-ben indult, angol nyelvű kiadvány, amely közép-kelet-európai filmtörténeti kutatásokról, a térség filmművészetéről számol be. Bemutatja a térség országainak archívumait, így a bolgár, a cseh, a szlovák, a lengyel, a román archívumokat. A legújabb számokban helyi szakértők számolnak be hazájuk kinematográfiájának valamely történeti vagy kortárs jelenségéről. Könyvrecenziók, statisztikai áttekintések zárják az egyes számokat. A kezdetben többtagú szerkesztőségben mára csupán Forgács Iván neve szerepel.

Mozgóképtár CD

Magyar filmtörténeti CD-ROM sorozat, mely az Intézet, azon belül Komár Erzsébet szerkesztésében jelenik meg. A kiadványt hatrészesre tervezték, eddig 3 játékfilmes és 1 dokumentumfilmes CD készült el. A CD sorozat kezdetektől 1998-ig dolgozza föl a hazai mozgókép történetét magyar és angol nyelven. Több filmrészlet, filmfotó, portré, tanulmány, ami megtalálható a hordozón. Eseménytárat, a böngészéshez tezauruszt kínál fel. Támogatója a Magyar Történelmi Film Alapítvány, a Magyar Mozgókép Közalapítvány és az Oktatási és Kulturális Minisztérium.

ÖSSZEGZÉS

A csaknem százéves gondolat, hogy a mozgófénykép nemcsak a jelen, hanem a jövő számára is pótolhatatlan üzeneteket hordoz, bizonyítható igazsággá vált. A múlt megőrzése, tapasztalatai nélkül nehezen tudnánk felelős jövőt építeni. Dolgozatomban igyekeztem sorra venni és bemutatni a legjelentősebb tevékenységeket, munkákat melyek jellemezték ezt az időszakot. Érzékelhetővé próbáltam tenni, hogy milyen fontos és nélkülözhetetlen feladatot látott el az elmúlt ötven évben a Filmarchívum. Kapcsolatok, kölcsönhatások eredményeképp a magyar filmarchiválás nemzetközi színvonalra jutott. A rendszerváltozás után az ideológiai kötöttségek és a politika közvetlen befolyásától is sikerült megszabadulni. Ám ezzel együtt az állami támogatás meghatározó szerepe is változott. A kultúra is egyre inkább áru, a celluloid sem egyeduralkodó, a mozi sem kizárólagos. Sokfelé kell figyelnie a mai archívumnak, sokféle feladatot kell vállalnia. Mégis, ilyen körülmények között is tapasztalható, hogy itthonról, vagy külföldről elveszettnek hitt művek kerülnek elő, vagy hiányzó dokumentumok, adatok segítenek megszüntetni fehér foltokat. A Magyar Nemzeti Filmarchívum arra törekszik, hogy a gondjaira bízott értékek megőrzése, felújítása, bemutatása érdekében minden lehetőséget megragadjon. Bízom benne, hogy az ország audiovizuális kultúrája megfelelő módon kerül megőrzésre, felújításra és gondozásra az elkövetkező időkben is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Balogh Gyöngyi - Gyürey Vera - Honffy Pál: A magyar játékfilm története a kezdetektől 1990-ig. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 2004. 306 old.
2. Balázs, Béla: Schriften zum Film. Band 2. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984. 376 old.
3. Bernáth László: Filmtudomány Magyarországon. Történelem videón. Beszélgetés Gyürey Vera igazgatóval. In.: Esti Hírlap, 1990. dec.12. 4. old.
4. Castiglione Henrik: A kino In. Kinotechnika 1912. nov. 1. 8.old.
5. Ézsias Erzsébet: „A pálya nem azonos” Beszélgetés Marx Józseffel. In.: Film Színház Muzsika, 1988. máj. 28. 8.old.
6. A filmmegőrzés kézikönyve. Szerk. Paul Gordon. In.: Kodak Publication No 23. Fordító: Kelenhegyi Péter. Kéziratban 100 old.
7. Gantner Ilona: Szellemi értékörzés és az Intervideo. Beszélgetés Marx Józseffel, a Magyar Filmintézet igazgatójával. In.: Népszava, 1988. aug. 9. 7.old.
8. Gervai András: Budapest – „filmpályaúdvár” Látogatás a Magyar Filmintézetben. In.: Magyar Hírlap, 1994. feb. 7. 9. old.
9. Gervai András: A tanúk. Film – történelem. Budapest: Saxum, 2004. 375 old.
10. Horeczky Krisztina: Filmintézetből filmarchívum. In.: Mozivadász – Célkeresztben. 2000. jún. 6. <http://mozivadasz.hu/celkeresztben/celkeresztben.php3?id=11>
11. Kőháti Zsolt: Film, Tudomány, Intézet. Budapest, 2006. Kézirat 127 old.
12. Lajta Andor: A Filmarchívum és Filmmúzeum emlékirata. Budapest, 1953. Kézirat 25 old.
13. Lukácsy András: Miért van szükség filmintézetre? Beszélgetés Nemeskürty Istvánnal. In.: Magyar Hírlap, 1985. máj. 11. 7. old.
14. A Magyar Filmintézet filmtára. Összeáll. Pintér Judit. Budapest: Magyar Filmintézet, 1990. 10 old.
15. Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum 1957-1982. Szerk.: Szabó György. Budapest: MFITU, 1982. 297 old.
16. Molnár István: Gondolatok a magyar film-történetírás helyzetéről és feladatairól. In.: Filmkultúra 1960. 2. sz. 86-93. old.

17. Pósa Zoltán: A század vizuális emlékezete. In.: Napi Magyarország, 1999. jún. 25. 7. old.
18. Révész Miklós: Beköszöntő. In.: Filmkultúra 1961. máj. 3-4. old.
19. Szarka Klára: Magyar Filmfotók gyűjteménye. In.: Fotóművészet 2007. 3. sz. 57-61. old.
20. Szóts István: Röpirat a magyar filmművészet ügyében. Budapest: Független Kiadó, 1945. 87 old.
21. Thomson, Kristin - Bordwell, David: A film története. Budapest: Palatinus, 2007. 802 old.